

ban forgó könyvében, s általában az egész munkásságában – legyen szó egy elad- dig ismeretlen dokumentum, lappangó kézirat feltűnéséről vagy az értelmezéseket radikálisan átrendező új elméleti-módszertani perspektívák alkalmazásáról. Mint iro- dalomtörténeti „portfólió”, a tanulmányválogatás átfogó képet ad szerzőnk széles- körű, interdiszciplináris érdeklődéséről, precíz, a problémák lényegét megragadó, éleslátó kérdésfeltevéseiről, akkurátus adatkezeléséről s a metodológiai reflexivitás konstans jelenlétéről. [Ráció]

BÉRES NORBERT

Mi van a fehér tajtékban?

TURBULY LILLA: *AZ ALASZKAI-ÖBÖL*

„Őket szeretem a legjobban nézni, a várakozókat. A toporgó türelmetleneket, a hajukat igazgatókat, óralesőket, koldusnak ingerülten vagy megadó sóhajjal pénz keresőket, a túl korán odaérőket és a botrányosan sokat későket.” [7.] Turbuly Lilla *A Nereidák szeme* című novellájában az elbeszélő, azaz a tér közepén térdelő szobor szemlélődését írják le a fenti sorok. A novelláskötetekre rendszeresen érvényesített olvasási gyakorlat ez esetben is adná magát: ez a külső, megfigyelői tekintet, illetve az események egy-egy képből való kimerevítése, ami *Az Alaszkai-öböl* című rövid- próza-kötet első darabjában megjelenik, a teljes gyűjtemény elbeszélői működésé- nek kicsinyítő tükréként érthető. *A Nereidák szeme* mégsem nyújt megoldókulcsot a többi novella olvasásmódjához, pontosabban csak egy lehetséges fókuszpontot jelöl ki, amelyhez a szövegek mind hozzászólnak. Számos más novella elbeszélésmódja vagy metaforikája is értelmezhető a teljes kötetre vetítve, és ezek újabb motivikus vagy szerkezeti csomópontokra hívják fel az olvasó figyelmét; nem pusztán néhány, cselekményelemeik által összekapcsolódó elbeszélésről van tehát szó (bár efféle rövidebb, folytatásszerű füzérek is akadnak), hanem olyan szövegekről, amelyeknek egy-egy képszerű leírása révén újabb megvilágításba kerülhet az egész gyűjtemény.

Ilyen képet fest többek között a címadó *Az Alaszkai-öböl* is, benne az öböl leírása: „Ott találkozik a Csendes-óceán a Jeges-tengerrel. És nem keverednek. [...] Ott van az a két víz és nem tudnak elvegyülni... A só miatt... vagy ki tudja? Az egyik világoskék, a másik sötét. Na, oda dobtam egy papírhajót, abba a fehér tajtékba a kettő közé.” [36.] A két állóvíz elkülönülését a beszélő saját házasságának végéről mesélve említi meg, a vizek elválását az emberek egymástól való elhatárolódása és a köztük lévő különbségek metaforájaként tünteti fel. És nemcsak ez a szöveg, de szinte mindegyik két eltérő világban élő, más értékrenddel és szemlélettel bíró szereplő találkozását örökíti meg. A világok közötti ütközéspontba, „abba a fehér tajtékba” láthatunk bele a novellákon keresztül.

A Futópad című elbeszélés főszereplőjének viselkedése szintén kicsinyítő tükre *Az Alaszkai-öböl* szövegeit jellemző szerkesztésmódnak. Az éjjeliőrként dolgozó fiú esténként a konditerem üvegablaka előtt ül, onnan nézi az edzőket. A rá fókuszáló heterodiegetikus elbeszélő így mutatja be az üveg túloldalát: „Olyan az egész, mint

adásszünetben az akvárium: az ember kiválaszt egy halat, azt nézi, miközben a többiek mozgó háttérrel olvadnak össze. Halakból itt sincs hiány, színes, csillogó pikkelyekből sem [...]” [18.] Ismét a kívülállóság, a szemlélés izoláltsága kap hangsúlyt, akár csak az első novellánál, ugyanakkor itt a vizslató tekintet ágenciája is relevánssá válik: a hétfőn és csütörtökön kondizni járó lány – a kiválasztott hal – csak megfigyeltsége révén tűnik ki a többiek közül. Épp úgy, ahogy a kötet többi szövegének főszereplője, ő is egy az egyforma, hétköznapi emberek közül, akit a szemlélő meghökkenése emel ki a sorból. „A fiú nem tudja a szemét levenni róla. Nem látott még így futni senkit, igaz, nőket futni se nagyon, nemhogy futópádon, terepen se, a falujukban nem volt szokás.”

A megfigyelő és a megfigyelt világlátásának, életkörülményeinek különbsége, az eltérő tapasztalatok összetalálkozása okozza a konfliktust, illetve ez az ütközéspont világít rá magára a másságra is. A narrátor az éjjeliőr szemszögéből közvetíti az eseményeket, beszédmódjában a választékosabb kifejezések mellett [„álmatag, ráérős lassúság” [19.], „egyre mélyülő árnyékok” [18.]] megjelennek az irodalmi normához [és a kötet többi elbeszélőjéhez] képest olyan szóhasználati eltérések, amelyeket a nyelvi kontraszt miatt a szereplőhöz kapcsol az olvasó, és amelyek így hozzájárulnak a karakter pontosabb lefestéséhez. [„Szittyós volt az öreg, meg feketén melózott, nem kapott semmit, csak egy mankót a hóna alá, azzal jár azóta is, de már csak a budiig, addig is nagy nehezen.” [19.]] A főhős és a kondizó lány közötti távolság azonban csak akkor válik igazán felmérhetővé, amikor találkoznak, a fiú valóban megszólal, és megszólal vele szemben megfigyeltje is: „– Biztos szomgyas vagy a futkosás után. Ja, bocs, nem mondtam, hogy Lali vagyok. Meghívlak egy kaulára – áll elébe. A saját fülének is túl hangosnak, rekedtnek és idegennek tűnik a hangja. [...] – Ne haragudj, de nem lehet – mondja a lány.” [21.] Azok a nyelvhasználati különbségek, amelyek csak a hangzó beszédben nyilvánulnak meg, meglepetésként érik az olvasót, épp úgy, mint magát a beszélőt is. A fiú egészen addig nem volt látható – hiszen az égő lámpák miatt az akvárium-konditeremből kifelé tekintve az este sötétjében nem lehet semmit kivenni. Azáltal, hogy hirtelen ő is megfigyelhetővé válik, a másik ember nézőpontjából látja meg önmagát, és onnan nézve már nem a lány, annak szokásai tűnnek különösnek, hanem ő maga mutatkozik „idegennek”.

És ez, az idegenség sajátként és másként, belülről és kívülről való megmutatásának összjátéka, valamint ennek beszédmódok általi megjelenítése a kötet legnagyobb érdeme. Turbuly Lilla igazi hangszonglőr: a koruk, anyagi és szociális hátterük, élethelyzetük alapján sok fajta szereplő mind saját hangján szólal meg, s ők maguk nem egyszer a novellák elbeszélői is, akiknek saját képalkotása, szókinccse, szövegszervezése módja, sőt sokszor még saját, jól megkülönböztethető humora is van. Mindezt pedig az teszi még izgalmasabbá, hogy a cselekményvázak kifejezetten hasonlítanak egymásra. A négy ciklusos kötet első két szakaszában például majdnem minden szövegnek (és később is néhányak) egy férfi és egy nő közötti kapcsolat adja az alaphelyzetét, legyen az házasság [*Törés*], apa–lánya összefüggés [*Fürdés*], korábbi [*Étcsoki narancsdarabokkal*] vagy meg nem valósult viszony [*Út sárga fákkal*], de akár szomszédság [*Zongoraterem*], taxis és utasa [*Taxi*] vagy tulajdonos és bérlője közötti érintkezés [*Sampon*].

A novellák témáját illető kétosztatóság azonban nem egyszerűsíthető le sem férfi és nő szembenállására, sem – ahogy a kritikák és interjúk gyakran megteszik – vidék és város távolságára. Az öregedés és a halál, kontrasztban a fiatalsággal és

a túléléssel, például szintén gyakori témák, a harmadik, *Minden nappal közelebb* című ciklus szövegei ezeket járják körül. A központi oppozíciókra rávilágító helyzetek annyira hétköznapiak, hogy a kötetben belül is többször megismétlődnek. [Sőt, a szerző különböző műfajú kötetei között is rendszeresek az újraírások, bár ezek gyakran nemcsak hasonló témákat dolgoznak fel, hanem ugyanannak a jelenetnek adják más-más megközelítését. Ilyen viszonyban áll például az *Alkonykapcsoló Utazók* című verse *Az Alaszakai-öböl Sampon* című darabjával: mindkettő egy szakítás utáni lakáskiadás nehézségeire reflektál. De míg az előbbi a korábbi partnert megszólítva az elmúlt kapcsolatot tartja a fókuszban, az utóbbi narrátora az egyik bérlőre koncentrálnak, és ez az eltérés elég ahhoz, hogy a beszélő két egymással ellentétes érzelmi állapotról számoljon be a vers és a novella végén.]

Mégsem válnak unalmassá az iterálódó motívumok, sokszor éppen az elbeszélői hangok és nézőpontok üdítő különbségét teszi megfigyelhetővé egy-egy újra felbukkanó cselekményelem. *A falu kutyája* főszereplője, Irma egy omladozó házban lakik, abból él, amit mindennapos körútjain a környező falvakban összekéreges, magában beszél, és a saját korát sem egészen tudja. „Él, mint a falu kutyája” – olvashatjuk róla a szintén helyi elbeszélőtől, de a helyzet költői kép általi eufemizálását rögtön vissza is vonja, megmagyarázza a hasonlatot: „Él, mint a falu kutyája, az öreg német vizsla a bolt mellett, akit évekkal ezelőtt hagyott sorsára a gazdája, azóta hol ez, hol az ad neki enni, megkapja a bolti maradékot. A hasán egyre duzzadó daganat, már felállni is nehezen tud, de még elvonszolja magát az út egyik oldaláról a túlsóra, ha kinéz pár falat.” [90–91.] A vizsla hosszas leírása annak a tárgyilagos elbeszélői hangnak a létrejöttéhez járul hozzá, amely mindent a falu keretei között igyekszik megragadni. A szűk térbe zárttság azonban szükségszerűen egyfajta ismétléses logikát vezet be az elbeszélésbe, hiszen újra és újra a házról, a kutyákról és a cigányokról kell beszélni, ha másról nem lehet. Ez a rekurzivitás, mindennek a már ismerős elemekhez való kötése pedig Irma gondolkodásmódjára is jellemző. „Kérem, hogy beteg-e, de csak int a fejével, hogy nem, bevitték a kórházba, de ott azt mondták, hogy nincs semmi baja, aztán hazaküldték. Csak a cigányok, azok nem hagyják nyugodni, meg a háza is összedőlt.” [92.] A homodiegetikus elbeszélő és a többi falubeli életmódja az Irma örületével szorosan összekapcsolódó rekurzív logikája szerint jelenik meg, látszólagos hasonlóságuk miatt az Irmát illető kivettségérzés elhalványul a befogadóban, így végül az is pontosan érthető, miért vesz részt olyan sok falubeli a „falu kutyája” temetésén – még olyan is, aki „életében gyakran elküldte is a piczába, ahogy Irma mondta”. [93.]

Néhány oldallal korábban *Suta legenda* címmel szintén egy kis falu és a benne élő „szegény félnótás” [83.], Szilvás Ferkó élete bukkan fel. A narrátor azonban egészen más, a Mikszáth (vagy hogy kortársakat említsünk: a Kovács ikrek) elbeszéléseiből ismerős, olvasóival közvetlen, szereplőivel közösséget vállaló, költői képeket bőségesen használó írásmóddal mutatja be a rádió lakosok világát. „Hullott, csak hullott, apró, végtelen függönyként, a házak egyre zsugorodtak a teher alatt. Ferkó háza meg is billent kicsit: mint a bánatos ló, balra lógatta kucsmás fejét.” [85.] Ferkó, Irmához hasonlóan, egy dülöngélő házban él, szem előtt van, kószál a faluban, mindenki ismeri a szavajárását, mégis titokzatos kívülálló marad. „Soha nem mondott semmit a köszönésen túl, és soha nem köszönt másképp.” [84.] A stílári díszítettség a falu-

beliekkel közösséget vállaló elbeszélőt szövegalkotói minőségében is hangsúlyossá teszi, ezáltal a közösség tagjaihoz hasonlóan őt magát is eltávolítja szereplőjétől. A kirekesztettséggel (vagy a másik oldalról: távolságtartással) összhangban alakul a novella zárlata is: Ferkó eltűnik a faluból, majd évekkel később csak véletlenül lehet őt látni Pest utcáin, „valószínűtlen idegen a sodródó tömeg közepén”. [86.]

Az elbeszélői hang tehát nemcsak virtuózan változatos (ezzel egyébként néhány kevésbé sikerült szöveg hibáit, például egy-egy elhasznált vagy fárasztó szóviccet a szerző helyett a narrátorok felelősségeként téve elszámolhatóvá), hanem mindig szorosan össze is függ a cselekmény alakulásával. Lehetne sorolni a novellák további, az egész kötetre vagy akár az alkotóművészetre általánosan vonatkoztatható metaforáit, mert ezek olyan sűrűn szövik át az írásokat, hogy olykor zavaróan didaktikussá is válik a folyamatos szimbólumfejtő értelmezést elváró írásmód. Az *Alaszkai-öböl* esetében azonban érdemes ellenállni e készítésnek, és inkább a cselekményre, az események hálójára és a megszólalásmódokra fókuszálva, a helyszínek tekintetében pedig akár valóságreferenciális-felfedező módon olvasni. [Prae]

GREGOR LILLA

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.